

THE PROSE OF THE 60S GENERATION IN THE CONTEXT OF POSTWAR LITERATURE

Georgiana-Elisabeta Panait(Baciu)

PhD. student, Transilvania University of Braşov

*Abstract:*The theme of the "Obsessed Decade" brings to light novel that can be read in the form of political allegories or parables of the human condition of the 1960s. This period of intense quests, marked by the spectacular debuts of some of the most important Romanian authors such as D.Radu Petrescu, Constantin Ţoiu, impresses with the effort to propose a new language. The 60s-70s were a form of resistance to the increasingly violent aggression of totalitarianism.

*Keywords:*The protagonists in the novels ,totalitarianism,the realistic-political novel , the policy of a national communism, Power in socialism.

Criticul Nicolae Manolescu menţiona „De la mijlocul anilor '60 înainte scriitorii şi-au ales singuri temele, nu doar împotriva celor oficiale, dar preferând tot ce le contrazicea sau le nega. Dictatura comunistă le-a suprimat scriitorilor liberul arbitru în actul creator, obligându-i să scrie o literatură politică care să promoveze ideologia oficială. Şi pentru că ideologia comunistă îşi reformează de mai multe ori viziunile, nu se poate vorbi nici de o unică şi unitară traiectorie a literaturii în timpul dictaturii. Ceea ce rămâne o constantă, însă, e tocmai cenzura, scriitorii neavând niciodată libertate deplină, iar dacă autonomia esteticului s-a manifestat în unele cazuri, a fost cu voie de la partid sau în urma unui compromis făcut de scriitor, adică tot pe baza unui pact cu puterea.

Tema „Obsedantului deceniu” - sintagmă inserată de Marin Preda în articolul *Spiritul primar agresiv şi spiritul revoluţionar* - scoate în evidenţă romane ce pot fi citite sub forma unor alegorii politice sau ca şi parabole ale condiţiei umane din anii '60. În rândul acestora se pot regăsi teme şi motive literare precum: tema puterii - componenta esenţială a acestei teme este reprezentarea ei politică a revoluţiei, cenzura, condiţia umană, decoruri specifice mediului carceral care sunt ilustrate de închisori, Canal sau beciurile Securităţii. Puterea în socialism este dezbătută în cadrul romanelor lui: Constantin Ţoiu, Alexandru Ivasiuc, Dumitru Radu Popescu şi Marin Preda - scriitorul fiind preocupat de puterea conferită de funcţia deţinută în cadrul sistemului politic. Sacrificiul uman este menţionat şi de criticii literari Angelo Mitchievici şi Ioan Stanomir „Obsedantul deceniu poartă marca acestei crize sacrificiale, a unei violenţe instituite statal, infuzată la nivelul maselor, a tuturor straturilor sociale, dereglându-le echilibrul”.¹

Scriitori precum: Dumitru Radu Popescu, Marin Preda, Alexandru Ivasiuc, Constantin Ţoiu apelează la registrul metaforic pentru a descrie regimul comunist şi abuzurile, incriminările unei lumi arhaice „Un personaj a cărui criză existenţială reflectă criza lumii în care trăieşte, fie că e vorba de aceea rurală (ca în romanele lui D.R. Popescu, M. Preda), fie de aceea citadină (C. Ţoiu, Al. Ivasiuc) încearcă să-şi regăsească echilibrul prin intermediul

¹ Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir ,*Comunism INC.*, „Istории despre o lume care a fost, Editura Humanitas, Bucureşti,2016,p.144.

reconstituirii(rememorare,confesiune)”.² Romanul realist-politic pare să pună în ecuație raportul dintre adevărurile indivizilor și adevărul puterii,un exemplu elocvent este „Galeria cu viță sălbatică” de Constantin Țoiu ce prezintă destinul unui intelectual devotat cu sinceritate ideilor comuniste sau „Vestibul” de Alexandru Ivasiuc în care construcția se sprijinea pe un „erou superintelectualizat, căruia îi revenea dificila misiune de a medita neîntrerupt asupra existenței sale și a altor”.³

Stilistic, noua literatură a avut o marotă și un model. Marota a constituit-o refuzul categoric a tot ce aducea cu stilul proletcultist. Modelul venea, el, din interbelic. Reînnodarea cu tradiția s-a făcut exact în punctul de ruptură”.⁴ Această perioadă de intense căutări, marcată de debuturi spectaculoase ale câtorva dintre cei mai importanți autori români precum: D.Radu Petrescu, Constantin Țoiu, impresionează prin efortul de a propune un limbaj nou și „mai străin de un discurs al Puterii, al Autorității”, precum și prin expresii și structuri literare de o mare diversitate. Proza anilor '60-'70 a constituit o formă de rezistență în fața agresiunii tot mai violente a totalitarismului: ”Între Puterea totalitară și scriitorii patriei se deschidea calea unui armistițiu tacit”.⁵

Raportându-mă la problematica realității referitoare la viața culturală și la reprezentările ei de atunci se poate menționa doar faptul că „demonstra adevărurile marxist-leniniste”.⁶ În perioada 1965-1971 Nicolae Ceaușescu, în calitate de secretar-general, a pus mare preț pe capacitatea propagandei de a schimba, prin iluzii optice, libertatea de expresie a scriitorilor (nerealizând că ei se aflau în serviciul unei propagande care își schimbase obiectivul tactic) care se bucurau de publicarea unor lucruri realmente îndrăznețe: „Schimbarea liniei partidului către politica unui comunism național de către Nicolae Ceaușescu” ce părea „interesat de o literatură angajată ideologic,similară realismului socialist”.⁷

Protagonistii din romanele lui Alexandru Ivasiuc înduioșați de anumite seisme emoționale, provocate fie de experiențe subiective, fie de anumite contexte socio-politice sunt surprinși într-o luptă acerbă între necesitate și libertate.

Analizând romanul „Moromeții” volumul II a lui Marin Preda,se poate afirma că din romanul unui destin, Moromeții devine romanul unei colectivități adică a satului și a unei civilizații sancționate de istorie. Marin Preda prezintă niște țărani inteligenți și ironici, complecși ca structură morală cu multiple drame ale existenței.

Proza generației '60 denotă o mare disponibilitate atât față de tradiție cât și față de nou, inovație, la nivelul discursului narativ, al limbajului, al complexității personajelor prin încadrarea lor într-un topos cu o vastă simbolistică. Cu toate că scriitorii se supuneau unor riscuri destul de mari odată cu abaterea de la canoanele literare impuse tiranic de realismul socialist, totuși ei nu puteau să nu mascheze în cuvinte bine meșteșugite, în subtext, apăsătoarele adevăruri ce ilustrau condiția dramatică a omului în comunism. Deci subversivitatea nu reprezenta un proces prin care se urmărea anularea legitimității sistemului politic, întrucât aceasta ar fi fost o

² Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism. Proza*, Editura Fundatiei Pro, București, 2010.

³ Al.Ivasiuc, interpretat de Mircea Iorgulescu, *Studiu introductiv,argument,antologie,cronologie* de Constantin Preda,Editura Eminescu, București,1980,p.77.

⁴ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române: cinci secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești,2008,p.22.

⁵ Malița, Liviu, *Literatura eretica. Texte cenzurate politic între 1949 și 1977*, Editura Cartea Românească, București 2016,p.46.

⁶ Eugen Negici, *Literatura română sub comunism. 1948- 1964*, Editura Cartea Românească, București, 2010, p.22.

⁷ Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *Comunism INC.: Istorii despre o lume care a fost*, Editura Humanitas, București,2016, p.20.

zonă mult prea problematică ce ar fi condus spre repercusiuni grave. Un astfel de demers devenise extrem de riscant pentru majoritatea scriitorilor din acea epocă și de aceea ei și-au dat seama că se află într-o ipostază care nu le permite exprimarea în spiritul adevărului, fără încorsetări imposibil de părăsit, decât în forme și prin modalități mai puțin evidente.

Constantin Țoiu se regăsește printre scriitorii care prezintă în operele sale „o nostalgie a lumii bune de odinioară, a saloanelor în care se povesteau intimitățile oamenilor iluștri, se schițau portrete și se cultivă eleganța exprimării”.⁸ Constantin Țoiu și-a afirmat cu mândrie originea geografică și culturală, anume sudul, spiritul muntean: "Tăria mea s-a bazat, vrând nevrând, pe o fire independentă, de la Sud. Pentru mine, la 10, 12, 14 ani, Urziceniul era centrul lumii."⁹ Opera „Galeria cu viță sălbatică este un roman politic, o meditație cutremurătoare asupra destinului unui intelectual român din anii '50. Acțiunea se desfășoară între anii 1957-1958 și se prezintă amintirile personajului principal, Chiril Merișor, redactor de editura. Chiril este un nume de sfânt, iar Merișor, diminutiv al unui simbol plurisemantic, însumând nevoia de cunoaștere, dar și păcatul. Acesta este protagonistul unor întâmplări înlănțuite, de la excluderea sa din partid până la întemnițare și sinucidere, întâmplări furate vieții și livrate neuitării, prin consemnarea lor, într-un „jurnal de bord”. Scena din finalul operei este reliefată cu ajutorul ploii care spală orașul, împropătându-l, pregătindu-l pentru un nou început (cel ceaușist) îl arată pe scriitor supus comenzii sociale a vremii. Intențiile autorului par a fi de a descrie o epocă și experiențele socio-politice, cât și impactul de după război în anii '50: "Scriitorul a căutat să meargă către resorturile adânci ale faptelor, sondând atât istoria cât și omul ca realitate psihică plină de surprize".¹⁰

Romanul din 1987, *Căderea în lume*, are ca temă și paradigmă tematică, raportul dintre memorie și istorie. Evenimentele încărcate de fantastic se desfășoară pe timp de noapte atât în romanul *Însoțitorul* cât și în *Căderea în lume*. În cazul operei *Căderea în lume*, acțiunea se petrece iarna în 1984, când are loc prima întâlnire întâmplătoare dintre protagonistul, Babis Vătășescu și Negotei. Întâmplarea devine stranie pe măsură ce această coincidență a întâlnirii se tot repetă cât și discuțiile dintre cei doi referitor la legea lui Murphy, conform căreia dacă ceva rău trebuie să se întâmple, atunci se va petrece la momentul potrivit. Apariția nocturnă și din ce în ce mai frecventă în calea lui Babis, ar putea semnifica prezența sferei supranaturale.

Autorul dezvăluie în cadrul romanului *Barbarius* faptul că a reușit să obțină aprobarea de a nu fi eliminată scena sinuciderii lui Chiril, de la Cenzorul Șef.

Dorința apropierei de ficțiune maschează o altă lume, pe care autorii și-o imaginează sau o intuiesc, fiind tentați în permanență de a reveni la originea lucrurilor după care aspiră, fapt sugerat prin folosirea, în contextul operelor, a unor expresii sau cuvinte cu sensuri polimorfe. Scriitorii șaizeciști și-au elaborat un stil al vieții cotidiene, devenind protagoniștii propriilor vieți, prin voita sau involuntara contaminare cu personajele.

Libertatea de exprimare a fost limitată de regimul comunist. Astfel, cenzura, instituție cu acte în regulă în cadrul aparatului cultural comunist, a putut interzice litera tipărită și chiar masca grosolan realitatea: "Cenzura comunistă urmărea să producă subiecte în acord cu normele și directivele partidului."¹¹

În ceea ce privește viața și opera lui Alexandru Ivăsiuc, am considerat deosebit de relevante informațiile din istoriile literare (Nicolae Manolescu, Eugen Negrici, Eugen Simion),

⁸ Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism. 1948- 1964*, Editura Cartea Românească, București, 2010, p.308

⁹ Constantin Țoiu, *Memorii. Vol. V: Vederi din Prepeleac*, Editura Cartea Românească, 2010, p.15.

¹⁰ Mihai Ungheanu, *Interviuri neconventionale*, Editura *Cartea Romaneasca*, București, 1982, p.90.

¹¹ Liviu Malita, *Literatura eretică. Texte cenzurate politic între 1949 și 1977*, Editura Cartea Românească, București, 2016, p.122.

volumele de exegeză (Cristian Moraru, Ion Bogdan Lefter, Ion Vitner, Sanda Cordoș). Scriitorul Alexandru Ivasiuc își va derula activitatea în plină perioadă comunistă, de la debutul său din 9 iulie 1964, când va vedea lumina tiparului schița „Timbrul”, la colaborările la „Contemporanul”, „România literară”, „Viața românească”, „Luceafărul” și până la sfârșitul tragic și neașteptat odată cu urmările devastatoare ale cutremurului din 1977, când se va stinge strivit sub zidurile blocului Scala din București. Manifestările sale creatoare își găsesc modalitatea originală de exprimare în cele șapte romane: „Vestibul” (1967), „Interval” (1968), „Cunoaștere de noapte” (1969), „Păsările” (1970), „Apa” (1973), „Iluminări” (1975) „Racul” (1976) și în volumul de nuvele: „Corn de vânătoare” (1972). O însemnătate deosebită o au și eseurile publicate în „România literară” (din 1969 până în 1976) reunite apoi în două volume de publicistică: „Radicalitate și valoare” (1972) și „Pro domo” (1974). În ceea ce îi privește pe eroii săi, aceștia devin expresia unui creator care nu își poate înfrâna reacțiile, nu se poate autocenzura, nu își poate stăpâni tumultul curiozității și de aceea atinge adesea aspecte interzise ale epocii. Ivasiuc nu își va duce personajele spre eliberare, pentru că el nu o poate vedea, nu reușește să înțeleagă – sau poate mai mult să accepte - ceea ce impune cu atâta forță o perioadă istorică.

Lupta împotriva destinului implacabil reprezintă o formă a încercării de evadare din limitele condiției umane. Romanul „Vestibul” oscilează între prezentul confesiunii și trecutul rememorării. Episoadele, amintirile rețrăite de medicul îndrăgostit Ilea expun: copilăria, mai exact atunci când asista la tortura unei veverițe care moare și adolescența când decide să plece pe front, unde se confruntă cu alte neplăceri. Episodul maturizării prezintă câteva momente legate de politică, de torturarea unui comunist. Protagonistul romanului „Vestibul” se opune condamnării ființei de către puterea batjocoritoare. Tema romanului o reprezintă căutarea unei soluții a unui individ în fața societății: „O experiență teribilă a omului singur, pus, poate, din întâmplare față-n față cu o societate care a scăpat de sub puterea legilor la începutul romanului și ea reprezintă simbolul originar”.¹²

În cadrul operei „Interval” se prezintă confesiunea unui personaj, eroina romanului, Olga, fără să vrea, devine o luptătoare împotriva nedreptății. Opoziția dintre realitate și ficțiune poate fi surprinsă-n text: „Personajele autorului sunt vii, nu știu ce spun. Habar n-au ce coșmar ar fi”. Toate personajele par a fi definite în contextul temei-istoria. În acest sens se remarcă: tatăl Olgai, Bogdan, care avea o pasiune pentru scrierile istoricilor din vehime, Chindris care crescuse într-o atmosferă încărcată de istorie.

Protagonistul romanului „Iluminări”, Paul Achim, se răzvrătește împotriva dogmelor autorității staliniste, iar cercetătorul Stroiescu se opune promovării neadevărului în știință.

În romanul „Păsările”, autorul marchează existența obsesivă a păsărilor cu semnificând destinul omului privit ca o opțiune într-un cadru social-istoric. Al. Ivasiuc prezintă succint existența unui ins revoltat și a unor eșecuri. În prolog este anunțată datorită narațiunii subiective motivul care declanșează criza personajului principal, Liviu Dunca: „Măcar de-ar exista un viitor. Încă foarte cețos, cu o mie de posibilități, dintre care unele chiar dezastre.” Liviu Dunca este implicat într-un proces politic, inițial ca martor. I se cere să depună mărturie mincinoasă împotriva unui intelectual arestat pe motive politice. Liviu Dunca refuză cu demnitate, după care îi este schimbată calitatea din martor în inculpat și este condamnat, rețrăind chiar și după eliberare dramă imposibilității depășirii obsesiei, eliberării de trecut: „Eșecul este absolut și

¹² Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. ESEU DESPRE ROMANUL ROMÂNESC*, EDITURA 1001 GRAMAR București, 1998, p. 79.

atrage după el și eșecul Margaretei. Faptele măresc obsesia inițială și orice putință de detașare este exclusă”.¹³

Printre caracteristicile romanelor lui D.R. Popescu mereu evidențiată de unii critici literari este caracterul pe cât de realist, pe atât de parabolic. Printre romanele sale, se regăsește "Vânătoarea regală", alcătuit din șapte secvețe care trimit strict către zona fantasticului. Romanul face parte dintr-un ciclu, în care mai sunt incluse romanele „F”, „Cei doi din dreptul Tebei” și "O bere pentru calul meu". Acest ciclu de romane evidențiază peste șaptezeci de personaje, grupate în călai, victime și anchetatori. Romanul „F” subliniază perspectiva de redare a adevărului istoric, din perioada colectivizării: „D.R. Popescu atacă înseși fundamentele noii lumi comuniste. Fluidul simbolic care o străbate relevă amploarea dimensiunii distructive a acțiunii politice”.¹⁴

Scriitorul român postbelic Marin Preda s-a remarcat în rolul de opozant convins al regimului comunist, despre care se știe că ar fi îndrăznit chiar să îi spună lui Nicolae Ceaușescu în anul 1970 că „dacă vrei să introduceți realismul socialist, eu, Marin Preda, mă sinucid”. Aversiunea sa puternică față de regimul autoritar și-a găsit magistral expresia în ultimul său roman publicat în 1980, „Cel mai iubit dintre pământeni”, în care critica față de comunism ia o formă violentă chiar. Această atitudine a atras după sine interzicerea cărții și retragerea ei din toate bibliotecile și librăriile publice și universitare.

O alta capodoperă, romanul „Morometii”, al cărui prim volum a apărut în anul 1955, a fost construit în același spirit răzvrătit împotriva canoanelor impuse, adoptând o atitudine îndrăzneată, întrucât refuză modelul proletcultist, proiectând totodată imaginea țaranului român într-o viziune inedită. Eroul moromețean devine exponentul unei întregi colectivități rurale supuse schimbărilor socio-politice majore, care îl învălmășesc și îl fac incapabil în fața talazului devastator al anulării propriei identități. Moromete se va simți legat iremediabil de pământul său ca o garanție incontestabilă a integrității reperului existenței sale, familia. Ilie Moromete, nucleul moromețianismului, anticipă drama anulării existenței străvechi căreia îi ia locul o formă pe care nu o poate înțelege deloc și, așa cum nota Andrei Grigor, „deși prins dureros în vârtejul și fatalitatea istoriei, tot ce poate face este să ofere până la capăt un exemplu moral: <<Până în ultima clipă omul e dator să țină la rostul lui, chit că rostul ăsta cine știe ce-o să se aleagă de el.>>”¹⁵. Acesta este momentul în care individul, parte a istoriei, se detașează și se confruntă cu ea într-o zvâcnire sufletească ce îl epuizează, îl secătuește de toată seva unui om care își înțelege, măcar parțial, menirea. Problematika istoriei a fost subiectul unui interviu al lui Ion Drăgănoiu din 28 noiembrie 1969, căruia Marin Preda îi spunea: „Eu n-aș zice că obsesia fundamentală a scriitorilor români a fost istoria, ci soarta, ideea de destin...”¹⁶

Demersul firelor epice ale lui Marin Preda s-a constituit în jurul aceluiași interogații care frământau ființa autorului, a unui nucleu la care revine frecvent fiindcă îl macină fără încetare: Cum poate fi definită ființa umană în relația cu tot ceea ce impune istoria? Din aceasta întrebare izvorăsc altele ce particularizează problematica prin încercarea continuă de a afla cum poate un ins să susțină o astfel de confruntare pe planuri atât de radical și evident inegale sau care ar fi consecințele în momentul în care se identifică o astfel de tendință de a se sustrage derulării haotice și lipsite de sens – pentru el – a istoriei. Concentrarea aceasta a forței creatorului

¹³Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, I, București, Editura Cartea Românească, 1978, p.44.

¹⁴Liviu Malița, *Literatura erezică. Texte cenzurate politic între 1949 și 1977*, Editura Cartea Românească, București 2016, p.217.

¹⁵Andrei Grigor, *Romanele lui Marin Preda*, Ed. Aula, Brașov, 2003, p. 26.

¹⁶Marin Preda, *Creație și Morală*, Ed. Cartea Românească, p.399.

de literatură care este încorsetat de rigorile unui sistem menit să își vadă exclusiv propriul drum dictatorial, irumpe fără a putea fi stăvilat din romanele lui Preda. Concluziile lui sunt lipsite de orice notă optimistă, întrucât acestea se concentrează în jurul unui destin implacabil căruia omul nu se poate sustrage, condiția sa fiind supusă în mod fatal circumstanțelor istorice. Omul este extrem de limitat în lupta aceasta, fapt ce poate ușor anticipa un eșec și o inutilitate a încercărilor, căci istoria este forța necruțătoare care învinge. Drama individuală a lui Moromete este reiterată la un alt nivel de Victor Petrini, amandoi fiind inși invizibili sau a căror dramă este insignifiantă în contextul valului istoric al comunismului. Fie că este vorba de „ultimul țăran din lume”, fie de un instrument al sorții identificat cu Petrini, individul nesupus regimului nu este luat în seamă în sensul salvării lui, ci strivit asemeni imaginii degradării lui Moromete vlăguit de încercările de a rezista și dus cu roaba, ca exemplu puternic pentru cei care s-ar gândi măcar să îndrăznească să urmeze un drum similar. Opoziția vehementă față de istorie atrage invariabil pedeapsa și anularea ființei.

Soarta este întotdeauna vitregă omului care se răzvrățește împotriva mersului istoriei. Nici destinul lui Niculae Moromete în romanul „Marele singuratic” nu este unul mai bun, căci se retrage în solitudinea fermei de la marginea Bucureștiului ca simplu horticultor. „Cel mai iubit dintre pământeni”, reflectare magistrală a fortei creatoare aflată la apogeul său, este văzut ca „roman total: romanul unui destin care asumă o istorie, romanul unei istorii care trăiește printr-un destin.”¹⁷ Eroul va fi ghidat de o gândire lucidă, în pofida evenimentelor extrem de dure pe care le trăiește și va crede cu fermitate în salvarea prin iubire, ceea ce îl face să nu se resemneze în fața loviturilor extrem de dureroase ale vieții. Critica literară îl va percepe și din perspectiva unui „roman al unei conștiințe”.¹⁸

BIBLIOGRAPHY

1. Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *Comunism INC.: Istorii despre o lume care a fost*, Editura Humanitas, București, 2016
2. Eugen Negici, *Literatura română sub comunism. 1948- 1964*, Editura Cartea Românească, București, 2010,
3. Mihai Ungheanu, *Interviuri neconventionale*, Editura Cartea Românească, București, 1982
4. Constantin Țoiu, *Memorii. Vol. V: Vederi din Prepeleac*, Editura Cartea Românească, 2010
5. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române: cinci secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
6. Nicolae Breban, *Spiritul românesc în fața unei dictaturi*, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2005;
7. Bogdan Ficeac, *Cenzura comunistă și formarea „omului nou”*, Editura Nemira, București, 1999
8. Adrian Marino, *Al treilea discurs. Cultură, ideologie și politică în România (dialog cu Sorin Antohi)*, Editura Polirom, Iași, 2001;

¹⁷Eugen Simion, În *Prefață* la Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, Ed. Literatura artistică, Chișinău, 1990, p. 6.

¹⁸Ibidem, p. 24.

9. Ion Simuț, Declarație de dragoste pentru generația '60. În: Tribuna, nr.74, 1-15 octombrie 2005
10. Zaciu, Mircea, Papahagi, Marian, Sasu, Aurel (coord.), Dicționarul esențial al scriitorilor români, București, Editura Albatros, 2000
11. Ungheanu, Mihai, *Marin Preda. Vocație și aspirații*, Editura Amarcord, Timișoara, 2002;
12. Ștefănescu, Alex., *Istoria literaturii române contemporane, 1941-2000*, București, Editura Mașina de scris, 2005;
13. Selejan, Ana, *Literatura în totalitarism (1959-1960)*, Editura Cartea Românească, București, 2000;
14. Rachieru, Adrian Dinu, *Marin Preda – Omul utopic*, Editura Eminescu, București, 1996;
15. Mocanu, Radu Marin, *Literatura română și cenzura comunistă (1960-1971)*, București, Editura Albatros, 2003;
16. Mihăilescu, Florin, *De la prolecutism la postmodernism. O retrospectivă critică a ideologiei literare postbelice*. Editura Pontica, Constanța, 2002;
17. Malița, Liviu, *Literatura eretică. Texte cenzurate politic între 1949 și 1977*, Editura Cartea Românească, București 2016;